

На крају, укажимо на стилско-језичку неубичајеност неких наслова које аутор даје обрађујући поједина питања, као што су: „Зајам је чест и важан посао“, или: „Камате су врло високе“.

Посматрајући дело др Обрада Становијевића у целини мора се констатовати да се обављеном послу пришло са крајњом научном савесношћу, изузетном брижљивошћу у прикупљању материјала, анализи добијених података и изношењу својих закључака. Посебан допринос правној научној мисли представљају резултати до којих је аутор дошао током свога рада, а које је изложио у посебном одељку у коме предлаже решења *de lege ferenda* у области правног режима зајма и камате у нас.

Луција Спировић-Ђорђевић

Dr iur. Arthur Kaufmann: SCHULD UND STRAFE. Carl Heymanns Verlag, Köln-Berlin, 1966, стр. 326.

Низ нерешених или различито решених проблема у области кривичноправне догматике заокупља савремене теоретичаре, међу којима се делима истиче и књига А. Кауфмана „Кривича и казна“. Књига се појављује као збирка неколико краћих студија, написаних у периоду од 1954—1966. године, а посвећених следећим проблемима: смртној казни, онтолошкој структури радње, хипотетичким узроцима у кривичном праву, негативним елементима бића кривичног дела, заблуди код неправих кривичних дела нечиђења, самовољном лечењу, увреди колективних личности, неправу и кривици код деликта потпуне опијености. Иако је збирка посвећена проблемима различите садржине, оправданост назива књиге лежи у чињеници да од решења ових општих питања зависи потврда кривице и одмеравање казне у сваком конкретном случају.

1. Иако је за саму судску праксу Савезне Републике Немачке смртна казна изгубила актуелност са моментом њеног укидања (23. V 1949. године), аутор покушава да у студији „О смртној казни“ још једном преиспита разлоге за и против постојања ове казне. У изградњи свога става о смртној казни аутор полази претходно од смисла и сврхе санкција уопште, од теорија које настоје да образложе и оправдају феномен кажњавања као вид друштвене реакције на злочин. Међутим, ни теорија одмазде ни теорија застрашења, које аутор из мноштва теорија о оправданости кажњавања једино разматра, не могу да образложе неопходност предвиђања, у регистру кривичних санкција, и смртне казне. Као аргументацију за свој аболционистички став аутор наводи тенденцију изградње једног човечијег кривичног правосубја, чија се историјска линија одикује низом исто тако пресудних тренутака, почев од увођења рационалних доказних средстава па до укидања сурових телесних казни и забране погубљења. Отуда у ликвидирању смртне казне аутор види још један значајан прелом у развоју кривичног правосубја, које се увек одабликовало тежњом да постане што човечије. Међутим, поред ових општечовечанских разлога, аутор наводи и прилог укидања смртне казне, дакле у прилог решења усвојеног *de lege lata* у СРН, и чисто процесне разлоге, наиме немогућност да се погрешна судска пресуда, у случају извршене смртне казне, на ефикасан начин исправи.

2. У студији „Онтолошка структура радње“ доследно је реализована тежња аутора, истакнута још на самом почетку, да се људска радња анализира првенствено у правно-теоретском и правно-филозофском, а тек потом у кривичноправном смислу. Отуда се прва излагања, која садрже критички приказ тзв. каузалне, финалне, симптоматске и социјалне теорије о људској радњи, концентришу око проблема онтолошке структуре људске радње уопште. Аутор дефинише људску радњу, чији су појавни облици чињење или пропуштање, као узрочни догађај у материјалном свету. Оно на шта каузалитет спољашњег света делује и оно што покреће на оства-

рење постављеног циља јесте, према финалној теорији људске радње, свесна воља, чије оформљење и остварење пролази кроз три етапе: свесно постављање циља, селекцију различитих средстава за постизање циља и сам реални процес његовог задовољења. Међутим, ова скица, по речима аутора, није ни „модел“ ни „идеални тип“ људске радње која у стварности настаје често и као резултат несвесног, а што се у оквиру учења о финалној радњи погрешно супсумира под појам виности, односно несвесне кривице. Аутор сматра да сложеност људске радње не оправдава истицање појединих њених видова, међу којима се јавља и кривични, као самосталних појмова, већ да општи појам радње треба изградити тако да буде један и јединствен за грађанско, процесно и кривично право, за умишљајно и нехатно, противправно и правно поступање. За аутора се суштина људске радње у ширем смислу огледа у одговорном, смисаоном мењању стварности путем вољно проузрокованих и отуда учиниоцу приписивим последицама. Овако дат појам људске радње подобан је за њену улогу основног елемента кривичноправне систематике.

Поред ових општих излагања, за аутора ни кривичноправни појам људске радње није без значаја, тим пре што њу не одређују ближе, као што је то, нпр., код противправности или виности, посебни и за радњу карактеристични законски елементи. У оквиру кривичног права људска радња добија допунско обележје које се састоји у томе да вредновање људске радње зависи од њеног значаја за друштвени живот, при чему није, као по финалној теорији, одлучујућа воља учиниоца, већ „објективна тенденција“ одн. објективни финалитет радње.

3. У студији која носи наслов „Значај хипотетичких узрока у кривичном праву“, дакле оних који би изазвали последицу и да није било кривичног дела учиниоца, аутор на систематски начин доказује да проблем оваквих узрока није проблем каузалитета, пошто је за њега одлучујуће не оно што је могло, већ оно што се стварно десило. У раду се анализира неколико судских пресуда у чијим је образложењима управо заступљена теза да се дело учиниоца неће сматрати узроком последице уколико би она са сигурношћу наступила и без радње учиниоца. Међутим, овај проблем, за разлику од најстарије грађанскоправне теорије, која га је разматрала у оквиру каузалног ланца, по мишљењу аутора треба повезати са виношћу. Отуда би упоредно постојање, у тренутку наступања последице, таквог каузалног низа, који и без учиниоцеве делатности води истој последици, искључило виност учиниоца према последици, а тиме делимитично и према бићу кривичног дела.

4. У раду посвећеном учењу „О негативним обележјима бића кривичног дела“ аутор покушава да реши дилему о догматском и систематском карактеру ових обележја, односно основа оправдања дела. Решењу питања да ли оваква обележја кривичног дела формирају стварну или правну заблуду, нису допринеле ни досадашње теоретске расправе ни ставови судске праксе. У настојању да заблуду о основима оправдања дела негира као правну заблуду, а што је суштина учења о негативним обележјима бића кривичног дела, и да решење потражи у оквиру стварне заблуде, која за разлику од правне искључује умишљај, аутор детаљно разматра три приговора: да је учење о негативним обележјима бића кривичног дела логички противуречно, да је догматски погрешно и да практично доводи до неодрживих резултата.

5. О кривичноправном дејству заблуде аутор говори у студијама под насловом: „Чињенично стање, основи оправдања дела и заблуда“, „О заблуди код неправних кривичних дела пропуштања“ и „Регулисање заблуде у Преднацрту Кривичног законика од 1962. године“. Посвећујући пажњу првенствено одређивању карактера заблуде о основима оправдања кривичног дела, аутор констатује да је њено сврставање у оквире стварне, правне или неке треће заблуде потпуно отворено питање. Међутим, како за важеће тако и за будуће право, по речима аутора, од заблуде о овим околностима не треба стварати проблем, већ јој само онда признати деј-

ство искључења умишљаја када заиста садржи елементе стварне заблуде. Аутор истиче хипертрофију одредаба које у Преднацрту Кривичног законика од 1962. године регулишу дејство заблуде, чак и оне њене видове изазито теоријске природе. Криминалнополитички разлог исцрпног регулесања ове материје јесте тежња да се празнине у области кривичног права што више сузе. Посебно је занимљива теза, која је истовремено и ауторов предлог измене Преднацрта из 1962. године, да је заблуда о оправданости дела, тј. околностима које оправдавају дело, сроднија правној него стварној заблуди о самом делу, иако је и законским текстом предвиђена као облик стварне заблуде.

При разматрању самог појма заблуде аутор полази од њене законске, и теоријски прихватљиве, поделе на стварну и правну и настоји да садржински ближе одреди појединачно сваку од њих. При томе се посебно издваја оригинална ауторова мисао да се у разматрању дејства правне заблуде не поставља као проблем кажњивост учиниоца уопште, већ критеријуми по којима је, упркос постојања правне заблуде, могуће утврдити законом предвиђену одговорност. Следећи доследно своју мисао кад прилази анализи појединих конкретних одредаба о заблуди, аутор највише чини замерке недовољној одређености правне заблуде, која обухвата само формалну а не и материјалну противправност, због чега се, при разматрању дејства стварне и правне заблуде, губи потребна јасност и чистота.

6. У раду „О самовољном лечењу” аутор разматра спор који је настао због захтева лекара да о целисходности предузетих медицинских мера и њиховом изгледу на успех само они одлучују и да се њихова активност и оцена о том питању ослободе накнадног судског испитивања и контроле. Став правника да би лекар могао да предузме операцију без пристанка пацијента само онда кад би дужност претходног обавештења пацијента изазвала озбиљну опасност за живот или здравље болесника, по речима аутора, сувише је уско, јер се у медицини помињу и многи други случајеви када је изјаву пацијента немогуће тражити. Постављена алтернатива се не креће између потпуног упознавања пацијента, с једне стране, или никаквог претходног информисања, с друге стране, већ је реч о делимичном објашњењу, ако не само дијагнозе, оно свакако могућег исхода и последица предузимања медицинских интервенција. Разматрањем проблема са правног аспекта диференцира се, у сваком случају, различити респект према личном пристанку, одн. праву самоодлучивања с једне стране, и према вредности живота и здравља с друге стране. Но, противећи се и сам захтеву лекара, аутор се пита који је то лекар чије се мишљење може сматрати меродавним, а да се истовремено не предвиди могућност у конкретном случају и другачијег става многих од њих. Отуда је, по мишљењу аутора, потпуно исправно да одлуку суда не условава само мишљење лекара, већ и неки други објективни критеријуми. Завршавајући разматрање овог проблема, посебно са аспекта његовог правног регулесања, аутор закључује да самовољне, дакле без сагласности пацијента, медицинске интервенције не представљају саме по себи никакву телесну повреду, већ да су то деликти протев слободне воље човека. Због таквог свог садржаја могу бити кажњиве једино ако се квалификују као принуда или повреда слободе одлучивања. Са позиција *de lege lata* оваква теоријска концепција усвојена је и у Преднацрту КЗ од 1962. године, иако се овим не решава и проблем практичног разграничења овог кривичног дела од изузетних случајева, када је и без пристанка пацијента оправдана интервенција. То остаје проблем праксе и поред опште одредбе да се за дело неће казнити у случају да се пристанак пацијента могао да добије једино одлагањем медицинске мере којом се спречава смрт или тешко оштећење тела односно здравља.

7. Разматрање проблема „Увреде колективних личности” аутор започиње хронолошким приказом различитих теоријских ставова и законских решења којима се одређује првенствено објекат овог кривичног дела.

Аутор затим излаже критеријуме на основу којих треба, због изражене тенденције проширења објекта овог кривичног дела, разграничити колективе који могу од оних који не могу уживати кривичноправну заштиту. Разлози који, према ставу Врховног суда и многобројних аутора, оправдавају чињеницу да се као могући пасивни субјекат кривичног дела увреде појаве неки колективи јесу: да они врше неку социјалну функцију као свој задатак и да су организовани као удружење. Оваквом образложењу аутор замера *ad hoc* конструкцију правног појма части, чиме се не постиже и његово стварно одређивање. При разматрању овог проблема од битног је значаја да се одвоји, што није увек чињено, питање кривичне одговорности правног лица од његове могућности да буде објекат радње кривичног дела увреде. За аутора нема сумње у то да је част нормативан а не чињенични појам, да је она вредност која се приписује човеку и за коју се, у односу на трећа лица, поставља захтев да је поштују. Најзад, полазећи од начелног питања да ли је поред индивидуалне замислива и колективна част, аутор закључује да социјалне и економске вредности, могу неко удружење да репрезентују, оправдавају и угичу на његов престиж, али да не могу да буду и његова част. То је само пословни углед, али не и пословна част. Неки колективи, међутим, могу имати част која се од њихове индивидуалне части разликује по томе што је изведена, а то је само онда када личности, а не посебни циљеви, представљају једини разлог њиховог постојања, нпр. породица, брак, верско удружење и др. Код оваквих колектива сасвим је разумљиво да кривичноправна заштита обухвата њихову част у целини, а не част појединих њихових чланова.

8. За студију под насловом „Неправо и кривица код деликта потпуне опијености” аутора је инспирисала честа промена става Савезног Врховног суда по питању да ли је за постојање овог кривичног дела потребна свест учиниоца да ће у стању опијености учинити дело било које врсте, што би представљало апстрактну и презумирану виност, или она није потребна. По мишљењу аутора, виност се мора увек да односи на неправу које је одређено, док виност која обухвата неправу уопште није довољна да инкриминише кривичну радњу у правом и строгом смислу речи. Проблем настаје у ствари због околности да при извршењу дела у стању опијености код учиниоца није постојала виност јер њу, као и урачунљивост, управо овакво стање искључује. Баш та околност ствара тешкоћу усклађивања са општим начелима кривичног права, што су многи аутори и покушали разним теоријским предлозима, било у области неправа било модификацијом виности односно конструкцијом њене треће форме поред умишљаја и нехата.

9. Размишљања аутора о предложеном Преднацрту Кривичног законика крећу се од питања да ли је оваква реформа уопште неопходна па до излагања конкретних законских новина. У том погледу су, у односу на измене постојећих одредаба, занимљивији законски предлози нових кривичних дела, насталих као последица престаног развоја науке и технике. То су пре свега: злоупотреба магнетфона и прислушних апарата, деликти извршени уз помоћ атомске енергије и јонизујућих зрака и др. Најзначајнија је, по мишљењу аутора, чињеница да Преднацрт уопште не предвиђа преступе, чиме се очигледно супротставља савременој тенденцији кажњавања свега и приближава идеји ограничења кривичноправне заштите само на најосновније друштвене вредности.

За излагање аутора карактеристичан је компликован стил и сложеност у конструкцији реченице, због чега често постаје нејасан, неки пут чак и противречан. Саму обраду наведених проблема прати исти методолошки приступ, а уједно и недостатак. Наиме, ицагање ставова најпознатијих немачких теоретичара о питањима која и аутор разматра, дато је у наративној форми, што књизи у целини даје информативан карактер, и поред тога што су излагања понекад праћена критиком и оригиналним

решењима проблема из области савремене немачке кривичноправне теорије. Но и поред замерки, књига је свакако корисна, јер пружа могућност да се сазнају ставови многих теоретичара, носилаца савремене немачке кривичноправне мисли, а не само став аутора књиге о неким питањима теорије и праксе.

Загорка Симић

Милорад Екмечић, ОСНОВЕ ГРАЂАНСКЕ ДИКТАТУРЕ У ЕВРОПИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЈЕТСКА РАТА, Сарајево 1967, стр. 87.

Амерички социолог Рајт Милс је једанпут написао да историја као научна дисциплина не треба да упућује на ситно прикупљање појединости, него да стимулира проширење хоризонта, како би се обухватили епохални кључни догађаји у развоју друштвене структуре. По Милсу, историчар не сме бити фрагментариста и прост компилатор чињеница без ширих интерпретирања, али, са друге стране, не сме ни занемарити историјске чињенице и губити се у неким трансисторијским визијама прошлости или будућности. (В. *Социолошка имагинација*, Београд 1964, стр. 161. и сл.) Књига професора Екмечића, *Основе грађанске диктатуре у Европи између два светска рата* је управо студија која проширује наш хоризонт, тако што нам омогућава да сагледамо историјску суштину грађанске диктатуре и политичких кретања у блиској европској прошлости. Међутим, диктатура ни данас није ишчезла из Европе, ни као политички систем (Шпанија, Португал, Грчка), нити као доктрина и политичка тенденција која се још увек одржава у свести неких грађанских слојева и покрета. Зато откривање суштине грађанске диктатуре има не само историјски него и актуалан значај. Поред тога, Екмечић је у овој студији успео да успостави пуну равнотежу између историјских фактора и њиховог ширег тумачења. Буржоаску диктатуру између два рата аутор у основи објашњава неспоразумом грађанског друштва са самим собом, и његовом неспособношћу да у време великих историјских криза своје проблеме решава својим сопственим класичним средствима парламентарне демократије и грађанских и политичких слобода. Као историчар, Екмечић је анализирао и конкретне појавне облике диктатуре у свим земљама у којима је она остварена, али ни једног тренутка није дозволио да ова конкретност превлада над јединственим и целовитим погледом на грађанску диктатуру, која је била скоро општи феномен у европском међуратном моменту.

Скоро све европске земље између два рата прошле су кроз неки облик диктатуре. Једино су Француска, Велика Британија, скандинавске земље (сем Финске), земље Бенелукса, Чехословачка и Швајцарска избегле диктатуру, иако су се и у овим земљама јављали мање или више снажни покрети и захтеви за њено увођење. У општем схематизму европских диктатура између два рата аутор разликује „диктатуре фашистичког типа, које су издалека и рано биле припремане, од војних и краљевских диктатура на истоку, које побјеђују путем или дворским превратом“ (стр. 9). Заједничко скоро свим диктатурама јесте истискивање парламента као самосталног посредника између владе и масе, и избацавање на површину неког вође који конституише владу и персонификује целу земљу. У сељачким земљама источне Европе битну улогу играо је аграрно питање, и то „како у погледу нараслих аграрних покрета, тако и у питању националних сукоба који иза њега стоје“ (стр. 75). Скоро све источноевропске земље имале су тренутке својих аграрних криза, које су претиле да се претворе у револуцију и које су због тога довеле до увођења диктатуре. Поред тога, политичка структура која је по узору на уставни систем француске Треће републике уведена у овим земљама после првог светског рата, била је у нескладу са њиховом социјалном структуром, у којој је огромну већину чинило малопарцелно сељаштво, које према парламентаризму нема мно-го разумевања.